

Ülevaade venekeelse elanikkonna lõimumisest ning riigikaitse alaste arvamusuuringute tulemustest

Detsember 2014

Juhan Kivirähk

Eessõna

Autor: Tomas Jermalavicius

1991. aastast, mil Eesti taastas oma iseseisvuse, on möödunud juba peaaegu veerand sajandit. Kõigi nende aastate vältel on Eesti suure venekeelse vähemuse lõimimist taasrajatud riigi ja rahvuse sekka peetud ülimalt oluliseks nii poliitiliselt, ühiskondlikult, majanduslikult kui ka julgeoleku seisukohalt. Pideva seire ja uuringu tulemused näitavad, et seni on sellel olnud kesised tulemused ning praegust rahvusvahelist olukorda arvestades peaks see andma põhjust muretsemiseks. Hoolimata nähtavast edasiminekest sellistes näitajates nagu Eesti kodakondsete arv rahvuselt mitte-eestlaste seas, on Eesti endiselt riik, kus elab kõrvuti kaks üsna eraldi kogukonda, kelle vahel toimub vaid pealiskaudne suhtlus. Nad paiknevad eri foruumides, nad näevad ja tajuvad erinevalt üksteist, Eesti riiki ja selle ajalugu, selle julgeolekukeskkonda ja -poliitikat. Need kaks Eestit ei usalda teineteist täielikult ning kui riigile avaldavad survet sündmused julgeolekuvallas, kipuvad need kaks jääma risti vastupidistele seisukohtadele, eriti kui asjasse puutub Venemaa.

Veelgi suuremat muret tekitab see, kuidas paljud Eesti poliitikud ei ole tänini mõistnud, et keeleoskus ja kodakondsus ei ole kuigi head indikaatorid, mille järgi vaadata, kui hästi rahvuselt mitte-eestlased on ühiskonda lõimitud. Ühest küljest on olemas neid, kel ei ole Eesti passi ja kes ei valda korralikult eesti keelt, kuid kes on ometi valmis Eestit kui oma kodumaad kaitsma. Teisalt on esile kerkinud hulk pealtnäha integreeritud noori mitte-eesti rahvusest inimesi, kes oskavad hästi eesti keelt, kuid kes tunnevad end võõrandununa, välja tõrjutuna ning parimal juhul endiselt umbusaldatuna, halval juhul aga diskrimineerituna. Samuti leiavad liiga paljud mitte-eestlased, et neid sunnitakse passiivselt nõustuma mitmesuguste poliitiliste algatustega, mis soodustavad integratsiooni ehk nende arvates hoopis assimilatsiooni ning nende etnilise identiteedi täielikku kadumist.

Sisuliselt läheb Eesti riigil ja eestlastel venekeelse vähemuse südame võitmine raskelt. See annaks põhjust muretsemiseks ka siis, kui rahvusvaheline olukord oleks rahumeelne ja stabiilne, kuna ühiskonna sidusus ja elujõulisus on riigi pikaajaliste väljavaadete ja kerksuse seisukohast väga oluline. Et aga Venemaal on taas tekkinud neoimperialistlikud ambitsioonid ning ta kasutab venekeelseid vähemusi ära mitmetahulise agressiooni toime panemiseks naaberriikide vastu, on see teema peaaegu et eksistentsiaalse tähtsusega. Mitte-eestlaste suhtumine ja lojaalsus on sattunud Eesti kui iseseisva ja suveräänse, lääne kultuuriruumi institutsioonide ja väärtustega lõimitud ning praeguste piiride ja demokraatliku poliitilise korruga riigi tuleviku eest peetava võitluse tulipunkti. Etniline integratsioonipoliitika, mis aitas Eestit 1990. aastail ning suunas riigi NATO ja EL-iga pöördumatu lõimimise teele, on nüüdseks kujunenud strateegiliseks valupunktiks ja isegi kontraproduktiivseks. Paraku võtsid Eesti ametiisikud Venemaa Ukraina vastu peetava sõja ajal pead liiva alla peitva seisukoha, et „meie venelastega on kõik korras“.

Praegune olukord annab Kremli režiimile ohtralt võimalusi süvendada rahvuslikku lõhenemist ning kasutada lõimimisel toimunud äpardusi iseenda huvides. Venemaa võimsa propagandamasina eesmärk on kujundada nii otsesel kui ka kaudsel moel mitte-eestlaste arusaamu ning tal läheb see suurel määral ka korda. Ehkki tal on

vanema põlvkonna näol olemas väga vastuvõtlik kuulajaskond, suunab ta oma tähelepanu üha enam noortele, kes on sündinud ja hariduse saanud iseseisvas Eestis, kuid sellegipoolest vägagi mõjutatud oma nõukogude ajal sündinud vanemate ja õpetajate seisukohtadest. Kreml püüab neid noori radikaliseeruda ning suunata neid tegutsema Eesti strateegiliste huvide vastu – ning seeläbi ka omaenda õitsva ja rahuküllase tuleviku vastu.

2007. aastal said Eesti poliitikud pronksiöö kiiluvees aru, et rahvusvähemuste lõimimise poliitikas ja põhimõttelistes arusaamades sellest on vaja midagi muuta. Julgeolekuprioriteetide hulka arvati ühiskondlik sidusus, kuulutati vajadusest riigi suurema kohaloleku ja nähtavuse järele Kirde-Eestis, seejärel vajutati aga kell kinni ja pöödnati edasi. Paraku selgus aga, et ei piisa elegantsete strateegiatega visandamisest, riigi raha kulutamisest tehnilike lõimimisprojektide peale ning Kremlile nähvamisest, et „need on meie venelased, mitte teie omad“. Südame võitmiseks on vaja palju enamat ning selleks on tarvis enamuse siirast, mõtestatud ja pidevat püüdlust vähemust mõista, talle kaasa tunda ning tema vajadustele, püüdlustele, kaebustele, hirmudele ja muredele vastu tulla. Selle pidev eiramine või selle teemal pelk sõnade tegemine lootuses, et küll aeg toob arutust, ei ole enam strateegiliselt võimalik. Ometi toimib Eesti valitsus ning paljud eestlasedki venekeelse vähemuse suhtes vaikimisi just niimoodi.

Õnneks on Eesti viimase 14 aastaga omandanud suure hulga teadmisi eestlaste ja mitte-eestlaste julgeolekutaju ning suhtumise kohta riigikaitse ja riiklikesse institutsioonidesse. Aastast aastasse arvamusuuringuid korraldanud RKK endine vanemteadur ning valdkonna juhtivaid teadlasi Juhan Kivirähk koondab selles publikatsioonis need teadmised ühtede kaante vahele. Ta tutvustab kümnendipikkust ülevaadet sarnasustest, erinevustest ja muutustest neis tajudes ja suhtumistes ning käsitleb ka nende põhjusi. Tema uurimistöö tulemused ja järeldused peegeldavad siinses sissejuhatuses mainitud murekohti, kuid neist kumab läbi ka lootusekiiri.

Esiteks on rõhuv enamik Eesti ja mitte-Eesti päritolu meessoost kodanikke ning isegi suurem osa mittekodanikke valmis Eestit võõrriigi rünnaku eest aktiivselt kaitsma. Hoolimata kõigist erimeelsustest ning vastastikusest vimmast on Eesti nende ühine kodumaa ning nad on valmis seda kaitsma ka kõige hullemal juhul. See on hea alustala riigikaitsepõhimõtte „ühiskond kui tervik“ rakendamiseks lühemas plaanis ning pikemas plaanis ka kerkse (ing k *resilient*) riigi ja ühiskonna väljakujunemiseks, kuid selle otsusekindluse tugevuse, sügavuse ja meeleskindluse panevad lähiaastail proovile jõud, kes ei soovi meie riigile mitte midagi head. Kui Eestil ei õnnestu rahvusvähemuste lõimimise probleemile õiget lahendust leida, on võimalus, et nende jõudude püüdlusi kroonib edu, palju suurem, kui me ise seda endale tunnistada söandame.

ÜLEVAADE VENEKEELSE ELANIKKONNA LÕIMUMISEST NING RIIGIKAITSE ALASTE ARVAMUSUURINGUTE TULEMUSTEST

SISSEJUHATUS

Mitte-eestlased ja mitte-kodanikud Eestis

Viis kuud enne Eesti taasiseseisvumist, veebruaris 1991, soovis praktiliselt 100 protsenti eestlastest Eesti täieliku iseseisvuse taastamist. Venekeelsest elanikkonnast pooldas sellist seisukohta kolmandik, enam kui pooled oleks soovinud näha Eestist senisest mõnevõrra suuremate õigustega NSV Liidu koosseisus.¹

Seetõttu oli igati mõisteta, et pärast iseseisvuse taastamist suhtuti siin elavatesse venekeelsetesse inimestesse ettevaatlikult. Arvestades lisaks venekeelse elanikkonna hoiakutele Eesti riikliku staatuse küsimuses veel ka Nõukogude Armees jätkuvat kohalolu Eestis ning aktiivselt Eesti iseseisvuse vastu võidelnud jõudude märkimisväärset toetuspinda (Interrinne, Töökollektiivide Ühendnõukogu ja NLKP küll keelustati, kuid neid toetanud inimesed jäid ju alles), oleks kodakondsuspoliitikas toona välja pakutud nn. „nullvariant“ (mis oleks andnud kodakondsuse kõigile Eesti alalistele elanikele) võinud kujuneda Eesti tulevikule hukatuslikuks. Muide, tänaste „Venemaa kaasmaalaste“ organisatsioonide eestvedajaist on paljud pärit just nendest kunagistest Eesti riigi suveräänsust vastustavatest organisatsioonidest (Lebedev, Ilyashevitch, Zarenkov jt.).

Eesti kodakondsuse omandamist võimaldati lihtsustatud korras neile, kes olid laulva revolutsiooni aastatel end registreerinud Eesti iseseisvuse toetajatena. Aastatel 1992-1996 said sel viisil Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni teel ligi 90 tuhat mittekodanikku (vt. joonis 1).

Ülejäänutele jäeti võimalus ise otsustada, kas taotleda Eesti kodakondsust naturalisatsiooni korras, võtta endale päritoluriigi kodakondsus, jääda Eestisse elama määratlemata kodakondsusega või lahkuda elama oma päritoluriiki. Aastatel 1992-1995 vähenes Eesti elanikkond üle 100 000 inimese võrra² just tänu Eestist lahkunutele (oluline osa oli siin Nõukogude Armees teeninute ja nende perede lahkumisel 1994. aastal).

Küllap eeldasid kodakondsuspoliitika toonased arhitektid, et kodakondsuse küsimus saabki sellistel tingimustel suhteliselt kiire lahenduse. Sel perioodil ei nähtud põhiprobleemina mitte venekeelse elanikkonna sisulist lõimimist, vaid tema juriidilise staatuse ja sotsiaalse positsiooni reguleerimist kodakondsuseaduse, välismaalaste seaduse ja keeleseaduse abil.

Ometi ei õnnestunud sellisel moel kodakondsusetuse probleemi lahendada - Eestis on senini märkimisväärne hulk (üle 90 tuhande ehk 6,7% elanikkonnast) määratlemata

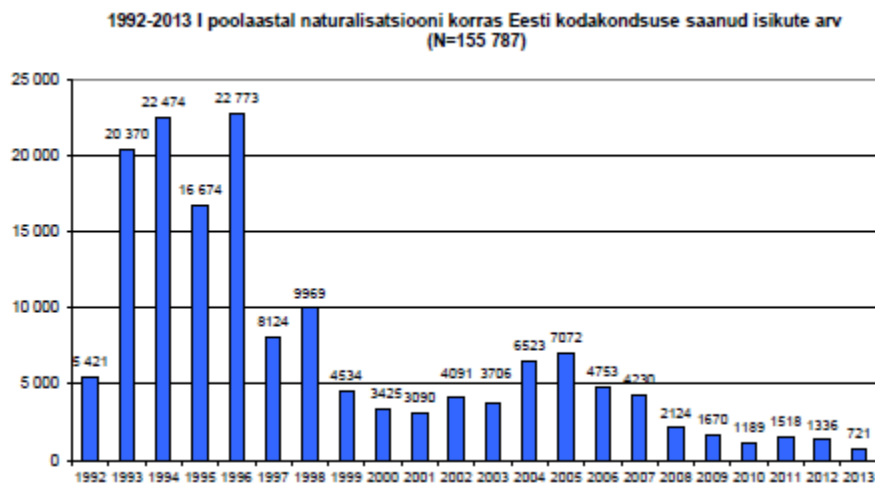
¹ Juhan Kivirähk, „From the singing revolution to the referendum of independence“ - Emor Reports Vol 1/No 1, July-September 1991; p. 14

² Statistikaameti andmebaas, www.stat.ee

kodakondsusega isikuid ning suurim arv Venemaa kodanikke võrreldes teiste Balti riikidega (üle 100 tuhande, täpseid arve Venemaa saatkond ei avalda).

Naturalisatsiooni teel Eesti kodakondsuse omandamise tempo on oluliselt langenud, Eelmisel, 2013. aastal, said Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni teel vaid 1309 isikut (vt. joonis 1).

JOONIS 1 – naturalisatsioon perioodil 1992 - 2013³

Joonisel on 2013 toodud poolaasta tulemus, kogu 2013. aasta naturalisatsioon oli 1309 inimest

Mittepõhirahvusest elanikkonna integratsioonist Eesti ühiskonda hakati tõsisemalt kõnelema 90-ndate aastate teisel poolel, seda suuresti erinevate Euroopa institutsioonide mõjul. Esialgu oli diskussiooni suunajaks OSCE rahvusvähemuste ülemvolinik, sajandivahetusel mõjutas integratsiooni-alast tegevust juba Eesti suund Euroopa Liiduga liitumisele. Positiivseks selle protsessi juures oli tõdemuseni jõudmine, et integratsiooniks on vaja süsteemset poliitikat ja püsivaid jõupingutusi, see ei arene nagu liberaalne turumajandus üksnes „nähtamatu käe“ abiga.

Siiski jäi lõimumisalane tegevus tol perioodil formaalsete protseduuride keskseks ja projektipõhiseks, suunatuks väliste „euronõuete“ täitmisele, mis ühelt poolt küll kannustas aktiivsemalt tegelema lõimimisprobleemi teatud aspektidega (määratlemata kodakondsusega isikute arvu vähendamine, keeluskusnõuete kohandamine EL normidega), kuid samas jättis tahaplaanile mitmed sisulised probleemid, nagu sotsiaalse sidususe suurendamine, kodanikukasvatuse ja kultuuride vahelise dialoogi edendamine jm. 2011. aasta Integratsiooni monitooringus tehtud lõimumispoliitika periodiseering nimetabki seda etappi „formalismiks“.⁴

„Formalistliku“ lõimumispoliitika subjektiks oli riik (keda esindas rahvastikuminiistri institutsioon), lõimumisprotsesse juhiti projektipõhise tegevusena, projektide käivitajaks, hindajaks ja kontrollijaks sai riigi osalusel loodud ja juhitud Mitte-estlaste integratsiooni sihtasutus. Kuna selline poliitika jättis „lõimitavatele“ vaid passiivse objekti rolli, ei kujunenud ka vähemuse enda seest partnerina kaasatavat

³ Politseiameti kodulehekülj; <http://www.politsei.ee/dotAsset/61217.pdf>

⁴ Estonian Integration Monitoring 2011, pp. 24-25; available at: http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Integratsiooni_monitooring_2011_ENG_lyhiversioon.pdf

kodanikuühiskonda. Küll aga tekkis rühmi ja institutsioone, mis võimendasid protestimeeleolusid lõimumispoliitika kui sellise vastu.

2001. aastal sotsiaalteadlaste avalik pöördumine „Kaks Eestit“⁵ osutas ühiskonna sidususe võimalikele katkemiskohtadele. Sidusus ei ole mitte üks ilus ja tühi poliitiline sõnakõlks, vaid sotsiaalteaduses põhjalikult läbi töötatud kontseptsioon. Ühiskonna järjest suurem individualiseerimine, inimeste jagunemine üksteisega nõrgalt või üldse mitte seotud gruppideks, nõrgendab ühiskonda kui tervikut, vähendab selle jätkusuutlikkust. Sidus ühiskond on tõhusam. Üksteisega ühiste väärtuste ja normidega seotud, ühise riigi tunnetust omav ühiskond on sitkem (*resilient*)⁶ ja vastupidavam.

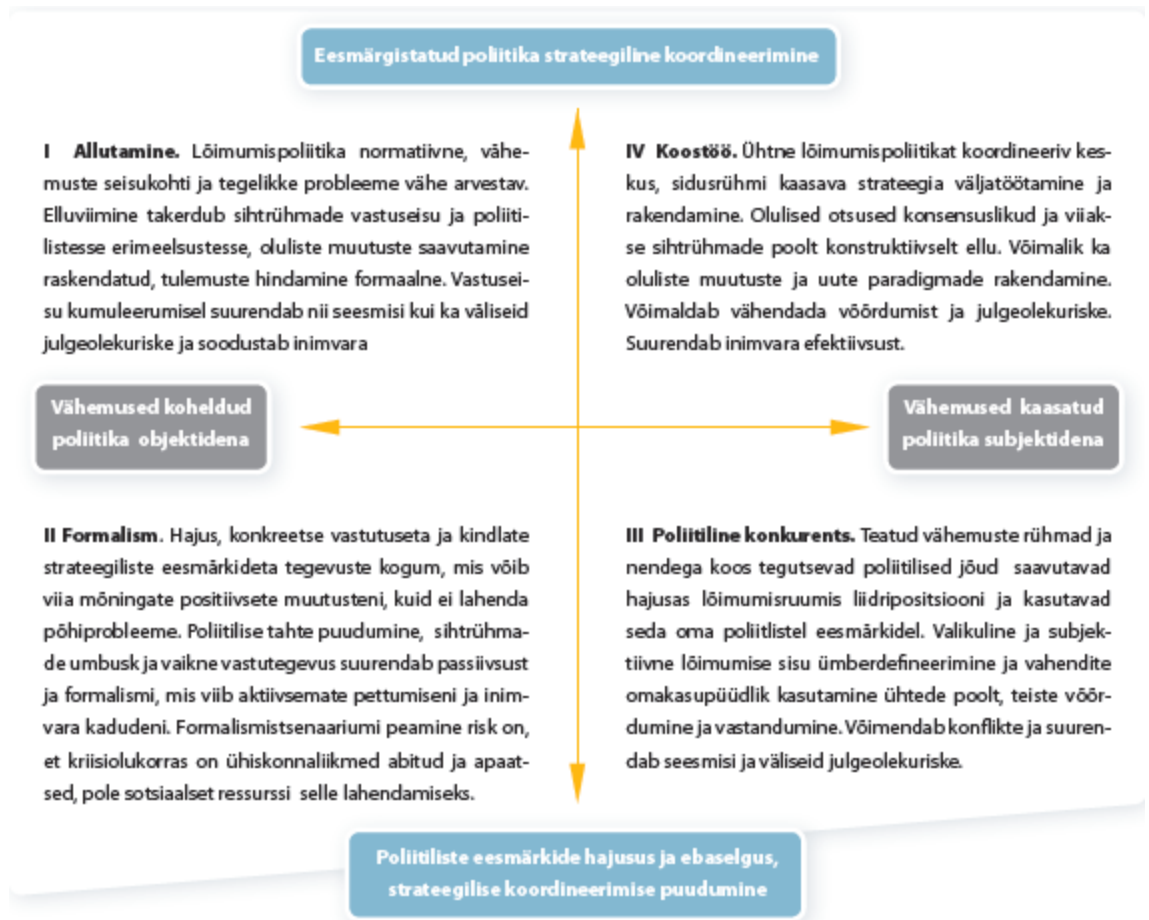
Eesti ühiskonna sidususe üheks ohtlikuks katkemiskohaks on lõhe eesti- ja venekeelse elanikkonna vahel. Ühiskond jaguneb kaheks keelekogukonnaks, kaheks erinevaks inforuumiks, mille vahel vaatamata integratsiooniprogrammidesse maetud tohututele vahenditele ei ole õnnestunud luua toimivat dialoogi, kujundada ühiseid väärtusi, sarnast riigitunnetust. Probleemiga tegelemise asemel aga kasutatakse taolist lõhestumist erakondade poolt teadlikult ära oma toetajaskonna mobiliseerimiseks.

Tänaseks on suurest osast parema keeleoskusega, jõukamast ja aktiivsemast venekeelsest elanikkonnast kujunenud edukad kodanikud. Vähem jõukatest või vähem aktiivsetest on aga saamas tõrjutud ja riigist võõrdunud määratlemata kodakondsusega rühm, kusjuures rühmade vaheline lõhe pole vähenenud, vaid pigem süvenenud. Naturaliseerunud kodanike ambitsioone ja tõrjutute protesti ning pettumuse meeleolusid on aga kerge muuta poliitiliseks kapitaliks. Sellist tendentsi iseloomustatakse Integratsiooni monitooringus „konkurentsi“-stsenaariumina, mille eredamateks näideteks on Tallinnas ja Ida-Virumaal toimuvad poliitilised protsessid (vt. joonis 2).

⁵ „Kaks Eestit“ - Sotsiaalteadlaste pöördumine, Postimees 23. aprill 2001

⁶ Vt. Tomas Jermalavicius (ICDS), Merle Parmak (Estonian National Defence College) - Towards a resilient society, or why Estonia does not need „psychological defence“, Occasional Paper: http://icds.ee/fileadmin/failid/Tomas%20Jermalavicius%20and%20Merle%20Parmak_Towards%20a%20Resilient%20Society.pdf

JOONIS 2 – Lõimumispoliitika stsenaariumid 2011. a. Integratsiooni monitooringus⁷

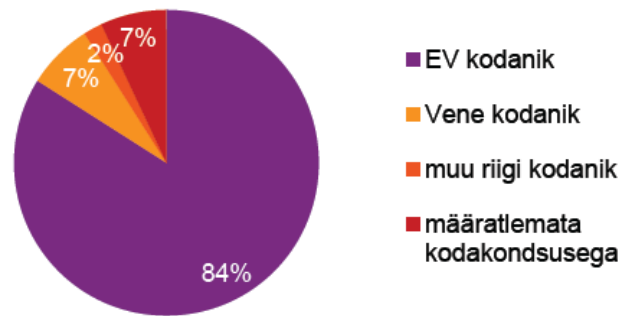
Ebajärjekindel ja vastuoluline lõimumispoliitika tekitab mitte-eestlaste hulgas lisaks skeptilisele suhtumisele lõimumisse ka usaldamatust muude riigi poolt ette võetavate sammude suhtes, põhjustades riigivõimu ja riigi institutsioonide madalat usaldusväarsust tervikuna. Muuhulgas toob see kaasa ka mitte-eestlaste erinevad suhtumised ja hoiakud riigikaitse küsimustesse.

Lõimumise hetkeseis

Tänaseks on määratlemata kodakondsusega isikute erikaal rahvastikus langenud alla 7 protsendini. Rahvastikuregistri andmetel jaotub Eesti elanikkond kodakondsuse alusel järgmiselt:

⁷ Estonian Integration Monitoring 2011, p. 25

JOONIS 3 – Eesti elanikkonna jaotumine kodakondsuse järgi⁸

Ehkki Eesti kodakondsusesse kuulumine peaks olema eelduseks ka suuremale lõimitusele Eesti ühiskonda, siis tegelikkuses sellist üks-ühest seost ei eksisteeri. Seetõttu moodustati 2011. aasta Integratsiooni monitooringus keelelist, poliitilist ja sotsiaalset lõimumist mõõtvad indeksid ning moodustati nende väärtuste kombineerumisest klasteranalüüsi teel nn lõimklastrid, mis kirjeldavad viit erinevat lõimumismustrit. Piltlikult on klasterite paigutus teineteise suhtes ja lõimumise kolmes dimensioonis esitatud joonisel 4.⁹

Klaster A „edukalt lõimunud“ kirjeldab ühtlaselt tugevat lõimumist kõigis dimensioonides ning sellesse kuulub 21% vastanuid.

Klaster B on tugeva kodanikusuhte keskne, st väljendab tugevat lõimumist õiguslik-poliitilises dimensioonis, kuid samas nõrgemat keelelise lõimumist. Sellesse klasterisse kuulus 16% vastajaid. Analüüsis on seda nimetatud „venekeelne Eesti patrioot“.

Klaster C esindab hea keeleoskusega, kuid nõrga kodanikuidentiteediga rühma ning siia kuulub 13% vastajaist. Kuna rühma kuulujaid iseloomustab kriitiline hoiak nii Eesti kui Venemaa poliitika suhtes ning keskmisest aktiivsem alternatiivne poliitiline osalus (avalikud koosolekud, piketid, arutelud ja allkirjade kogumised Internetis jm) on seda rühma analüüsis nimetatud „eestikeelsed kriitilised“. Sellesse rühma kuuluvad näiteks need noored, kes, olles lõpetanud Eesti Vabariigis kooli ja omandanud nii keele kui kodakondsuse, on kohanud pettumisi ja tõrkeid oma kõrgete ootuste tõttu või puutudes kokku tõrjuva ja usaldamatu hoiakuga tööturul, ametiasutustes, poliitilises kõnepruugis ja eestikeelses meedias. Milliste tagajärgedeni võib sellise „isesüttiva“ pinnase olemasolul viia pahatahtlik emotsioonidega manipuleerimine, annab aimu „pronksiöö“ kogemus.

Klaster D, „vähelõimunud“, kirjeldab valdavalt määratlemata kodakondsusega ning nõrga keeleoskusega, vaid kohalikus elus aktiivsemalt osalev vastajate rühm. Siia kuulus analüüsis 28% vastajaist.

Klaster E, „lõimumata“, koondab suurel määral Venemaa kodakondsusega, valdavalt vanemas eas vastajaid (osakaal 22%).

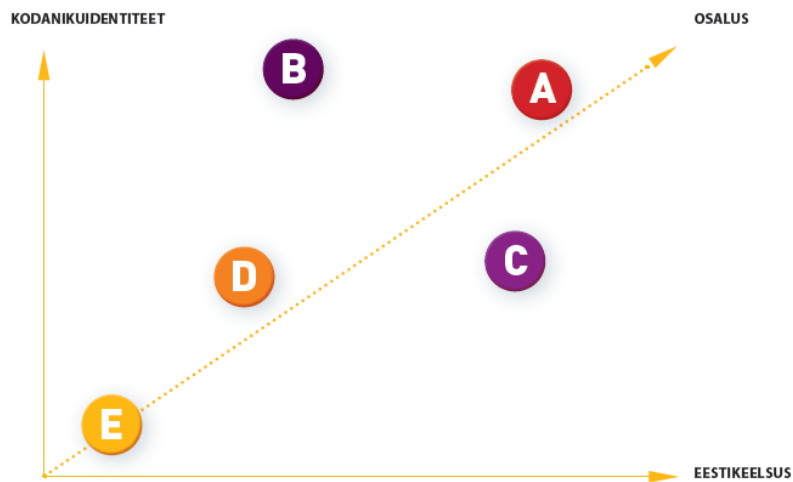
Seega moodustab vähelõimunute ja lõimumata isikute osakaal (klasterid D ja E) tervelt poole venekeelsest elanikkonnast.

⁸ Integratsiooni monitooring 2011, lk. 10 -

http://www.kul.ee/sites/default/files/kum_integratsiooni_monitooring_2011.pdf

⁹ Estonian Integration Monitoring 2011, pp. 9-10.

JOONIS 4 – Venekeelse elanikkonna jagunemine lõimklastritesse¹⁰

Lõimumisaste on oluline tegur ühiskondlik-poliitiliste hoiakute kujunemisel. On alust eeldada, et riigikaitset puudutavate hoiakute kujunemisel mängib olulist osa vastaja (nii objektiivne kui ka subjektiivne) suhe riigiga. Kui eestikeelsete vastajate puhul on valdavalt tegemist Eesti kodanikega, siis venekeelne vastajaskond jaguneb Eesti kodanikeks, võõrriigi (eelkõige Venemaa) kodanikeks ning määratlemata kodakondsusega isikuteks.

Valdavalt kujuneb avalik arvamus üldisemates, inimeste igapäevaelu otseselt mitte puudutavates küsimustes, massimeedia mõju all. Nii kujunebki riigikaitse teemadel eksisteerivate hoiakute puhul peamiseks eristajaks tihti mitte vastaja kodakondsus või tema lõimitusaste, vaid tema peamine suhtluskeel – ehk siis see, mis keelses inforuumis vastaja arusaamad ja hoiakud kujunenud on. Samas sõltub see, millist informatsiooni selles inforuumis pakutavast vastu võetakse ja aktsepteeritakse, olulisel määral indiviidi eelhoiakust ehk sellest, milliseid infoedastajaid ta peab usaldusväärseks ja milliseid mitte.

¹⁰ Estonian Integration Monitoring 2011, pp. 9-10.

ARVAMUSMONITOORINGU „AVALIK ARVAMUS JA RIIGIKAITSE“ TULEMUSED

Arvamusmonitooringut „Avalik arvamus ja riigikaitse“ on läbi viidud alates 2000. aastast, kokku on tehtud 35 küsitlust (uuringu algusperioodil kolm, hiljem kaks küsitlust aastas).¹¹

Monitooringu küsimustik sisaldab alljärgnevat, omavahel loogiliselt seotud, tunnuste plokkide:

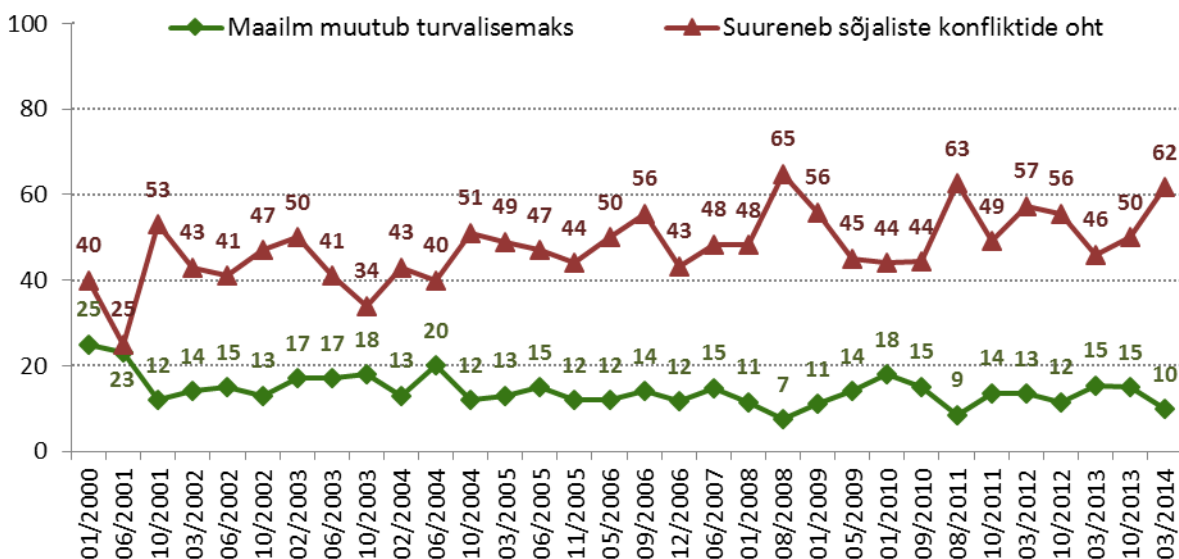
- Hinnang julgeoleku alasele olukorrale maailmas ja Eestis ning peamised Eesti julgeolekut ohustavad tegurid. Võib eeldada, et riigikaitse küsimused on olulisemad nende inimeste jaoks, kes on mures Eesti ja kogu maailma turvalisuse pärast.
- Eesti peamised julgeolekugarantiid: uuring püüab välja selgitada, mil määral loodetakse Eesti turvalisuse tagamisel kollektiivkaitse peale, mil määral tähtsustatakse oma kaitsevõime arendamist, kui tähtsaks peetakse suhete arendamist teiste riikidega.
- Suhtumine NATO liikmesusse, arvamus NATO sekkumise tõenäosuse kohta, kui Eestit rünnatakse.
- Usaldus Eesti riigi institutsioonide, sh. kaitseväge ja Kaitseväe vastu.
- Passiivne ja aktiivne kaitsetahe.
- Suhtumine Eesti riigikaitse korraldusse (riigikaitse rahastamine, välismissioonid, naiste ajateenistus, riigikaitseõpetus koolides jms.)

Olukord maailmas ning Eestit ähvardavad ohud.

Julgeolekualast olukorda maailmas hinnatakse 2001. aasta septembris toimunu järel valdavalt negatiivselt, seda nii eestlaste kui ka venekeelsete vastajate poolt. Siiski on eestlaste mure maailma julgeoleku pärast mõnevõrra suurem. Ka 2014. aasta kevadel olid eestikeelsed vastajad maailma olukorda hinnates venekeelsetest pessimistlikumalt meelestatud: 2/3 (67%) eestikeelsest elanikkonnast usub, et maailmas suureneb sõjaliste konfliktide oht, samas kui muukeelsete elanike seas on vastav näitaja 49%.

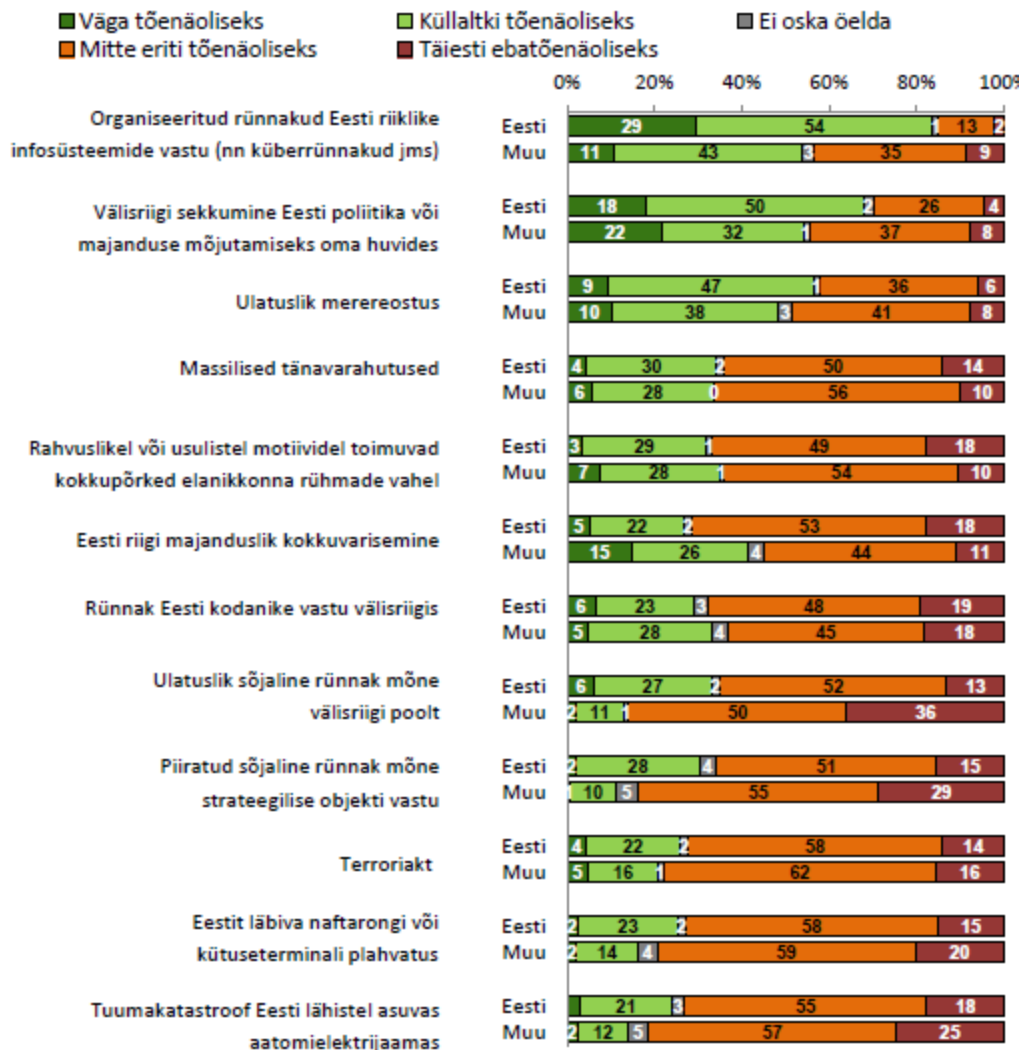
JOONIS 5 - Olukord maailmas eeloleval aastakümnel; 2000-2014 võrdlus (kõik vastajad)

¹¹ Avaliku arvamuse uuringute kokkuvõtteid on leitavad Kaitseministeeriumi kodulehelt <http://www.kmin.ee/et/avalik-arvamus>

Ka Eesti julgeolekuriske hindavad eestlased suuremaks kui venekeelsed. Eriti puudutab see hinnanguid võõrriigi kallaletungi võimalikkusele. Venekeelsed vastajad peavad seda oluliselt vähetõenäolisemaks kui eestlased. Kuid ka enamikke muid riske hinnatakse vähem oluliseks.

JOONIS 6 - Eestit ähvardavate ohtude tõenäosus lähemate aastate jooksul (2014 kevad)

Suurimad erinevused eesti- ja muukeelsete vastajate hinnangutes ilmnevad selles, kuidas tajutakse küberrünnakute ja sõjaliste rünnakute ning riigi majandusliku kokkuvarisemise ohtu. Kui esimest kahte peavad tõenäolisemaks eestikeelsed, siis viimast venekeelsed vastajad.

Arvestades, et venekeelsete vastajate jaoks on turvalisusgarantiide seas (vt. järgmine peatükk) esikohal head suhted Venemaaga, selgitab see ka võimaliku sõjalise kallaletungi vähetõenäolisemaks hindamise. Venemaa poolset agressiooni Eesti suunal ei pea venekeelne vastaja tõenäolisemaks, pidades Eesti meedias ilmuvaid sellekohaseid materjale asjatuks hüsteeriaks (mis omakorda vähendab usaldust eesti meedia ja Eesti riigi vastu).

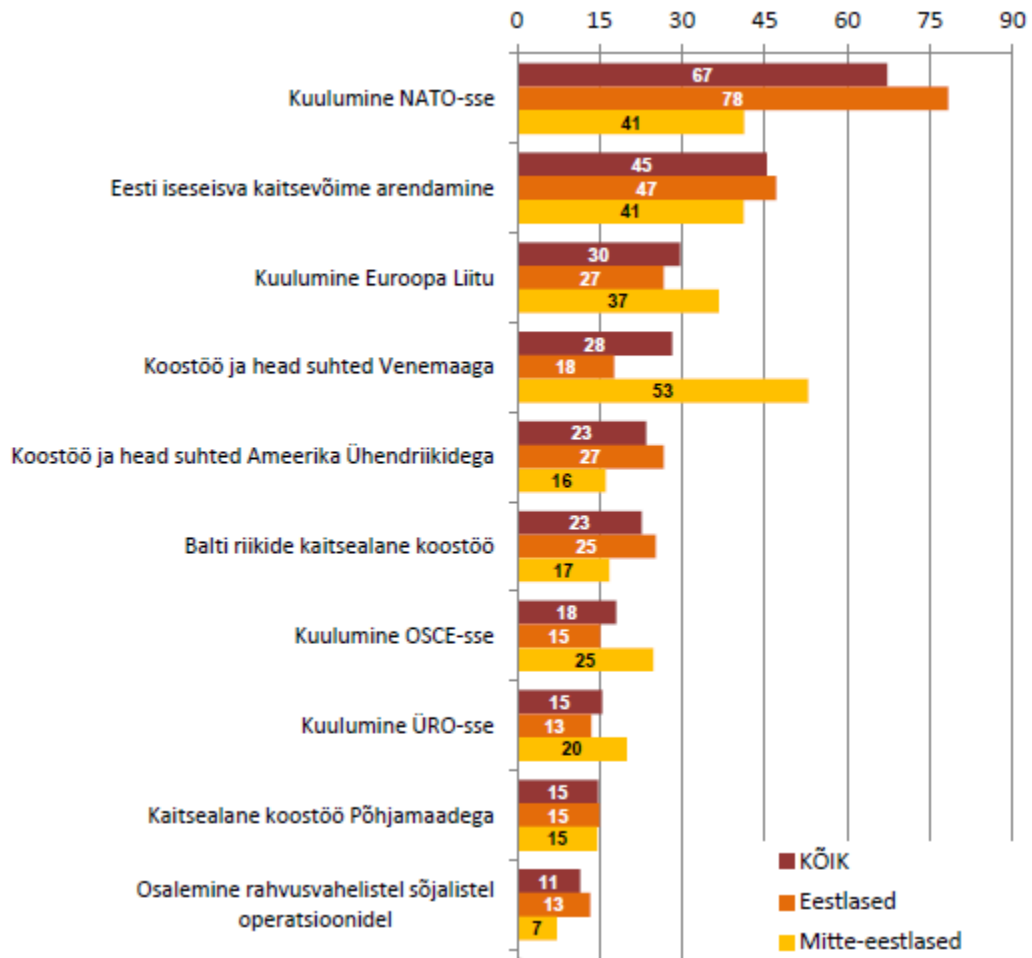
Eesti peamised julgeolekugarantiid

Eesti julgeolekugarantiide osas lähevad eesti- ja muukeelsete elanike arvamused selgelt lahku. Eestikeelsete vastajate jaoks on NATO-sse kuulumine selgelt olulisim tegur (78% mainib seda ühena kolmest olulisest julgeoleku tagatisest; muukeelsetest elanikest vaid 41%), muukeelsed elanikud aga näevad peamise julgeolekugarantiina koostööd ja häid suhteid Venemaaga (53%; eestikeelsetest 18%).

Olulisuselt teiseks julgeolekut tagavaks teguriks peavad eestikeelsed elanikud Eesti iseseisva kaitsevõime arendamist (47%; siin ei ole erinevus muukeelsete hinnangutest kuigi suur, neist peab seda oluliseks 41%). Venekeelsed vastajad peavad Eesti iseseisva kaitsevõime arendamist NATO-sse kuulumisega võrdselt oluliseks – need tegurid asetuvad seega teisele-kolmandale kohale heade Venemaa suhete järel.

Võrreldes eestlastega peavad muukeelsed elanikud julgeoleku tagamisel olulisemaks Eesti kuulumist mittesõjalistesse rahvusvahelistesse organisatsioonidesse: Euroopa Liitu (37% vs 27%), aga ka Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (25% vs 15%) ning ÜRO-sse (20% vs 13%). Eestlased soovivad tahtsustavalt muukeelsetest enam koostööd ja häid suhteid Ameerika Ühendriikidega (27% vs 16%) ja kaitsealast koostööd teiste Balti riikidega (25% vs 17%). Kaitsealast koostööd Põhjamaadega tahtsustavad eesti- ja muukeelsed elanikud ühtemoodi (mõlemad 15%).

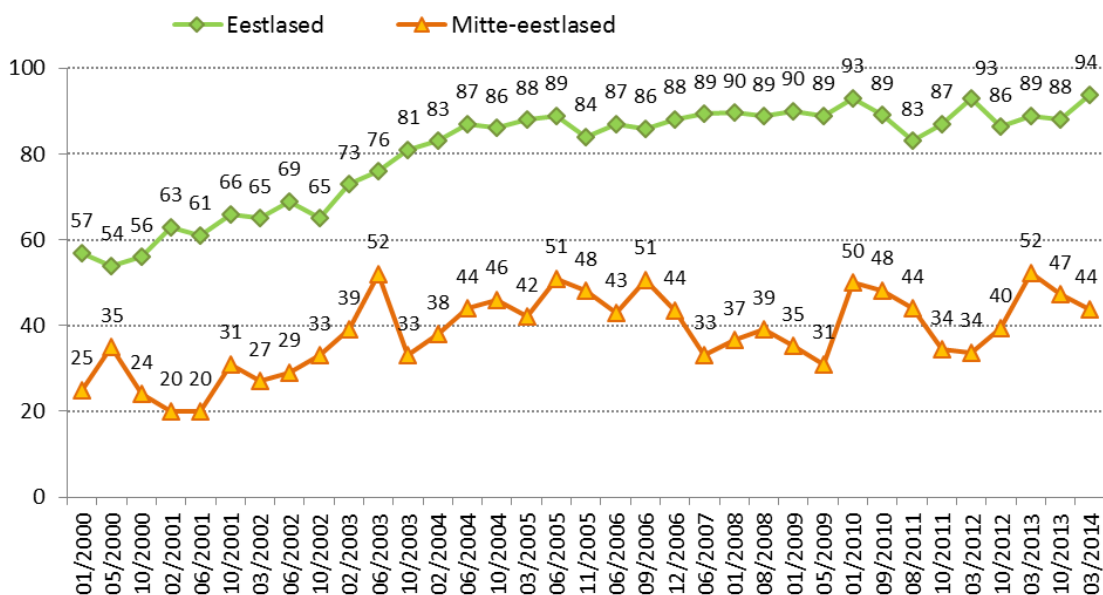
JOONIS 7 - Eesti julgeoleku tagatised (valida võis kuni 3 olulisemat) 2014 kevadel

Suhtumine NATO liikmesusse

Arvamusmonitooringu käivitamise esmaseks põhjuseks oligi elanikkonna suhtumise uurimine NATOga liitumisse. Pärast liitumise teoks saamist jätkati monitooringus küsimusega, kas vastaja toetab NATO liikmeks olekut. Huvitaval kombel peegeldavad vastused just sellele küsimusele kõige paremini venekeelsete vastajate meeleolude ja suhtumiste muutumist riigikaitse küsimustes kogu vaadeldava perioodi vältel.

JOONIS 7 - NATO-ga liitumise/ NATO-sse kuulumise pooldajate (kindlasti + pigem) osakaal 2000-2014

Kuni 2001. aasta juunini jäi NATOga liitumist toetavate vastajate osakaal kogu elanikkonnas alla 50 protsendi, eriti madal oli see venekeelsete vastajate seas (20 protsenti). Pärast 2001. aasta septembrit muutus rahvusvaheline julgeolekulokord maailmas märgatavalt, kusjuures ka Venemaa ja NATO suhetes võis näha teatud lähenemist. Sellest ajast saab alguse NATOga liitumise toetamise trendi järjepidev tõus, mis isegi vaatamata tagasilöökidele venekeelsete vastajate toetuses on Eesti elanikkonnas tervikuna positiivse suunaga.

Selgitamaks venekeelsete vastajate NATOsse suhtumise hekilisust, tuleks vaadelda ühelt poolt Eesti sisepoliitilises elus toimunud sündmusi ning samuti rahvusvahelises elus aset leidnud sündmuste (ning sellega seoses NATO) kajastamist venekeelses meedias.

Järsku toetuse langust NATOga liitumisele 2003. aasta sügisel, võrreldes kevadeks saavutatud 52 protsendilise toetusega venekeelse elanikkonna seas, võib seostada 2003. aasta sügisel aset leidnud euroreferendumiga ning sellele eelnenud kampaanias esile kerkinud Venemaa vastase retoorikaga. Ehkki toetus Euroopa Liidule oli enne seda venekeelsete vastajate seas isegi suurem kui eestlaste hulgas, vähendasid meediakampaanias sisaldunud üleskutsed Euroopa Liidu ja NATO-ga liitumise järel senisest veelgi enam Venemaale vastanduda, venekeelse elanikkonna seas poolehoidu mõlema organisatsiooniga liitumisele. See näitab veelkord, et Eesti riigikaitse toimuvat hinnatakse venekeelsete vastajate poolt seostatuna sellega, millist mõju Eesti riigi poliitikal avaldavad suhetele Venemaaga. Nagu ütles Maalehele antud

intervjuus Narvas elav Eesti kodanikest lastega hallipassimees Pavel Valzifer, et talle ja teistele Eestis elavatele venelastele ei meeldi kui Venemaast ainult halvasti räägitakse. „Venemaa on meie ema. Milline poeg suudab kannatada, kui tema emast ainult halba räägitakse? Et Eestis on kõik hästi, aga Venemaal kõik pahasti.“ (Maaleht, 17. aprill 2014)

Sisepoliitilise kliima halvenemisega on selgitatav ka järsk langus NATO toetamises 2007. aastal pärast pronksiöid, mille tulemusel kahanes venekeelse elanikkonna toetus kõigi Eesti riigi institutsioonide vastu. 2008. ja 2011. aasta langused on seotud juba välispoliitiliste teguritega: Vene-Gruusia sõjaga 2008. aasta augustis ning NATO rolliga Araabia kevadele järgnenud sündmustes Liibüas, samuti NATO ja Venemaa vastandlike positsioonidega Süüria kodusõjas.

Raske öelda, kas 2014. aasta kevadine langustrend jääb püsima. Kahtlemata on Venemaa propaganda Ukraina küsimustes loonud NATOst lihtsameelsete televaatajate jaoks üsnagi hirmuäratava kuvandi. Samas ei ole venekeelne kogukond Ukraina küsimustes sugugi ühtne ning alles hiljuti (14. mail) toimus Venemaa kaasmaalaste koordineerimise Tallinna konverentsil selles küsimuses lõhenemine.¹² Organisatsiooni juhatus Sergei Jürgensi eestvedamisel ei toetanud Mstislav Russakovi ja Aleksandr Kornilovi poolt esitatud Krimmi okupeerimist toetavat avaldust ning tegid ettepaneku selle pöördumise esitanud kaht juhatuse liiget umbusaldada. Umbusaldusavaldus jäi küll tänu Venemaa saatkonna nõuniku Vassili Popovi sekkumisele toimumata, kuid Venemaa poliitikat toetava avalduse esitamiseks tuli Russakovil ja Kornilovil kasutada alternatiivse organisatsiooni Vene Allianss abi (sellesse ühendusse kuuluvad sellised organisatsioonid nagu „Notšnoi Dozor“, Vene Kool Eestis, Infoportaal „Baltija“, ühendus „Molodaja Estonija“, Eesti Mittekodanike Liit jt).¹³

Kui vaadelda mitte-eestlaste NATOsse suhtumist sõltuvalt vastaja vanusest, siis on nooremates vanuserühmades ülekaalus toetus NATO liikmeks olekule, vastuseis NATO-le hakkab domineerima alates 40. eluaastast. Nii toetas 2014. aasta kevadel NATOsse kuulumist 72% alla 20 aastastest venekeelsetes vastajatest, 20-29 aastastest 57%, 30-39 aastastest 48%, 40-49 aastastest 44% (vastu 50%) ning 50 aastastest ja vanematest juba alla 40 protsendi.

Vanusegrupp 40-50 eluaastani on ka paljudes muudes Eesti riiki ja riigikaitset puudutavates küsimustes keskmisest kriitilisem. Tegemist on eelmise sajandi 80-ndatel, enne iseseisvuse taastamist ellu astunud nõukogudeaegse venekeelse haridusega noortega, kelle karjäärivõimalusi ja tulevikuperspektiive välismaalaste seadus ning keele- ja kodakondsuspoliitika tugevasti kärpsid. Nii osutusid paljud neist siirdeühiskonnas oma karjäärirajalt kõrvale lükatud kaotajateks, kontrastina eakaaslastest eestlastele, kellest formeerus just nimelt kuulus „võitjate põlvkond“. Need venekeelsed elanikud on Eesti riigi ja lõimumispoliitika suhtes üsna umbusklikult ja kriitiliselt häälestatud. Ei maksa unustada, et see põlvkond moodustab olulise osa praeguste koolinoorte vanematest ja õpetajatest – ehk siis nendel on küllaltki otsustav roll ka noore põlvkonna sotsialiseerumisel.

¹² Vt. <http://www.baltija.eu/news/read/38593> - КС росоотечественников в Эстонии решил изгнать из своих рядов сторонников России; <http://rma.ee/2014/05/regionalnaya-konferentsiya-rossijskih-sootchestvennikov/>

¹³ Vt. <http://baltija.eu/news/read/36972> - В Эстонии учреждён Русский альянс общественных объединений

Kuna eestikeelses elanikkonnas on toetus NATO liikmelisusele märksa kõrgem kui muukeelses, siis usuvad eestlased ka enam, et NATO osutaks sõjalise ohu korral Eestile otsest sõjalist abi (52%; mitte-eestlastest 23%) või suudaks sõjalise konfliktit ära hoida (25%; mitte-eestlastest 20%). Mitte-eestlased arvavad aga sagedamini, et NATO piirduks vaid poliitilise ja diplomaatilise toetusega (26%; eestlastest 15%) või ei osutaks sõjalise ohu korral Eestile mingit abi (27%; eestlastest 4%).

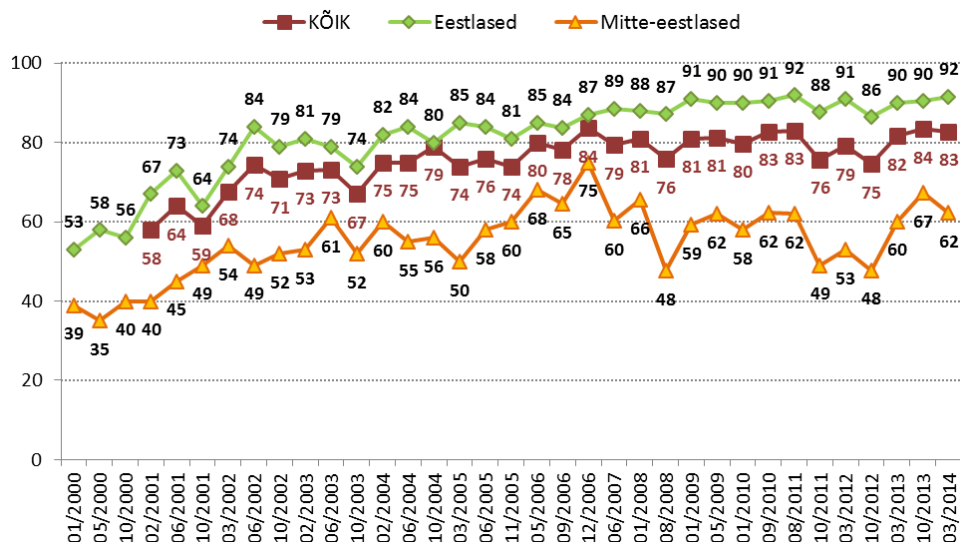
Usaldus riigi institutsioonide, sh kaitseväge ja kaitsealiidu vastu

Eestlastel on mõnevõrra rohkem kokkupuuteid riigi kaitsestruktuuridega kui muukeelsetel elanikel: 2014. kevadel toimunud uuringu tulemuste põhjal omab isiklike kokkupuuteid 23% eesti- ja 9% muukeelsetest inimestest ning kaudseid kokkupuuteid (sõprade, sugulaste kaudu) vastavalt 73% ja 55%. Seega formeeruvad eestlaste arusaamad riigikaitsest suuremal määral vahetutele kogemustele tuginevalt, kui mitte-eestlastel, kes kujundavad oma seisukohti rohkem meediast või suhtlusringkonnas esitatud väidete põhjal.

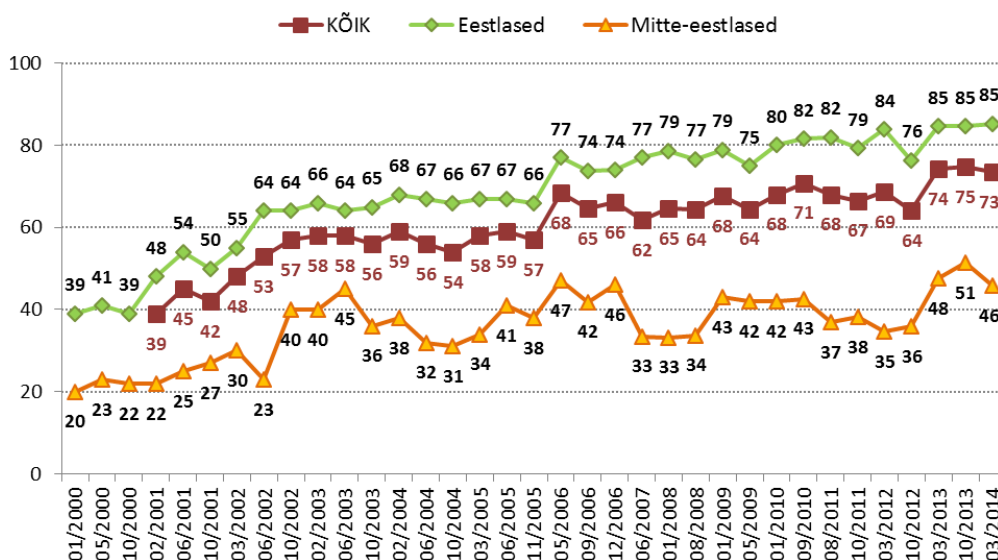
Kui kogu elanikkonna usaldus kaitseväge ja kaitsealiidu suhtes on vaadeldaval perioodil järjest kasvanud, siis venekeelsete vastajate usaldus nende institutsioonide vastu järgib küllalt täpselt eelnevalt kirjeldatud trende suhtumisest NATOsse. See kinnitab hüpoteesi, et nii NATO kui ka Eesti kaitsestruktuuride suhtes väljendatud arvamused väljendavad venekeelse elanikkonna üldist suhtumist Eesti riiki ja tulenevad rahulolust/rahulolematusest oma positsiooniga ühiskonnas.

Kaitseväge usaldas 2014. aasta märtsis 83% Eesti elanikest (Joonis 8). Eestikeelse elanikkonna usaldus püsib märksa kõrgemal kui muukeelsete hulgas – kaitseväge usaldab täielikult või pigem usaldab 92% eestlastest ja 62% mitte-eestlastest. Kõige lähedasem oli eesti- ja venekeelse elanikkonna usaldustase kaitseväge vastu 2006. aasta lõpul, kui selle erinevus oli vaid 12 protsenti. 2007. aasta kevad tõi aga kaasa üldise usalduskriisi venekeelse elanikkonna suhtumises kõigisse Eesti riigi institutsioonidesse, sh, ka kaitseväge ja Kaitsealiidu suhtes (samuti nägime eelnevalt toetuse vähenemist NATOle).

JOONIS 8 - Kaitseväge usaldusväärsus (täielikult + pigem usaldab) 2000-2014

JOONIS 9 - Kaitsetahtluse usaldusväärsus (täielikult + pigem usaldab) 2000-2014

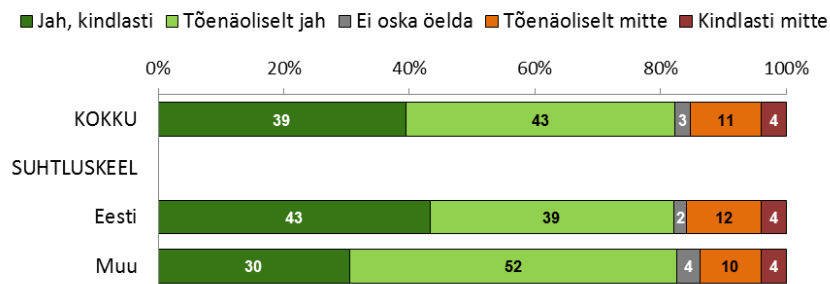
Seda, milline pööre toimus 2007. aastal venekeelse elanikkonna suhtumises Eesti riiki (mis kahtlemata oli omakorda tingitud Eesti riigi suhtumisest venekeelsesse elanikkonda), võib näha alljärgnevatest arvudest. Kui veel 2006. aasta detsembris usaldas riigikogu 62% venekeelsest elanikkonnast (seitse protsenti rohkem kui eestlased!) ja valitsust usaldas 58% (eestlastest 64%), siis 2007. aasta aprillis aset leidnud pronksiööde tagajärjel langes mitte-eestlaste usaldus Eesti riigi poliitilise võimu vastu drastiliselt – vastavalt 38 protsendile riigikogu ja 37 protsendile valitsuse puhul.

Kaitsetaht

Elanike suhtumist kaitsetegevusse kaardistatakse kahe erineva küsimuse abil, millest üks väljendab n.ö. „passiivset“ kaitsetahtet (“Kui Eestit peaks ründama mõni riik, kas me peaksime igal juhul, sõltumata ründajast, osutama relvastatud vastupanu?”) ja teine aktiivset valmiseolekut ise riigikaitstes osaleda („Kui Eestile tungitaks kallale, kas oleksite valmis oma võimete ja oskuste kohaselt osalema kaitsetegevuses?“).

Kogu uuringuperioodi trendi vaadeldes võib täheldada, et relvastatud vastupanu vajalikuks pidavate elanike osakaal on pikkamööda, ent järjekindlalt tõusnud. 2014. aasta uuringutulemused näitavad relvastatud vastupanu osutamist vajalikuks pidavate inimeste kõrgeimat osakaalu, kusjuures vastupanu osutamist peetakse vajalikuks nii eesti- kui ka venekeelsete vastajate seas (Joonis 10).

JOONIS 10 - Relvastatud vastupanu osutamise vajadus, kui Eestit ründaks mõni riik (2014 kevad)

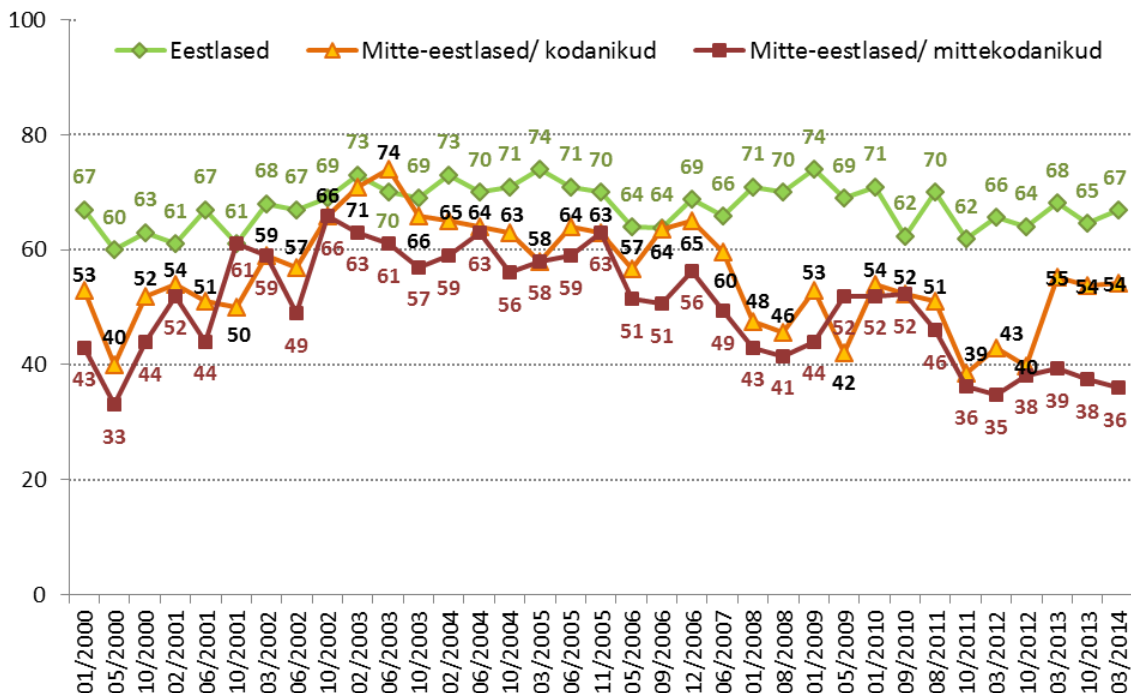

Arvestades eelnevalt kirjeldatud hinnanguid Eesti peamistele julgeolekuriskidele, kus venekeelsed vastajad ei pidanud sõjalist rünnakut Eesti vastu eriti tõenäoliseks, on võõrriigi kallaletungil eestlaste ja venekeelsete vastajate jaoks kindlasti erinev tähendus. Kui venekeelsed vastajad lähtuvad tõesti vaid abstraktsest ja hüpoteetilisest ohust, siis eestlaste jaoks on tõenäoline kallale kippuv riik väga selgesti identifitseeritav.

Elanike aktiivne kaitsetahe ehk valmisolek isiklikult kaitsetegevuses osaleda on mõistetavatel põhjustel madalam kui passiivne seisukoht vajadusest riiki kaitsta. Kui riigi tasandil pidas sel kevadel relvastatud vastupanu osutamist vajalikuks 82%, siis ise oleks valmis oma võimete ja oskuste kohaselt kaitsetegevuses osalema 61% elanikest (24% kindlasti ja 37% tõenäoliselt). Valmisolek aktiivseks riigikaitseks on madalam naiste ja vanemaealiste seas, kes ei näe endal rolli aktiivses sõjalises tegevuses - laiapindse riigikaitse kontseptsioon on avalikkuse jaoks ju veel liiga värske ja tundmatu. Ootuspäraselt on valmisolek madalam ka mittekodanike seas, kellel teatavasti kaitseväeteenistuse kohustus puudub.

Kui vaadelda kaitsevalmiduse ajalist muutumist rahvuse ja kodakondsuse lõikes (Joonis 11), siis ilmneb, et aastal 2006 oli Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste kaitsetahe võrreldaval tasemel eestlaste kaitsetahtega, aga pärast pronksiöö sündmusi 2007. aastal langes nii Eesti kodakondsusega kui ka määratlemata kodakondsusega mitte-eestlaste kaitsevalmidus märgatavalt. Hiljutisi muutusi ilmestab kõige enam see, et 2013. aasta algul leidis aset mitte-eestlastest kodanike kaitsevalmiduse märkimisväärne paranemine, mis vahepealse languse järel on taas tõusnud 2010. aasta tasemele. Sama kõrge on see näitaja ka kahes viimases uuringulaines.

JOONIS 11 - Kallaletungi korral kaitsetegevuses osalemiseks valmis olevate elanike osakaal

Kui vaadelda vaid meeste valmisolekut kaitsetegevuses osaleda, siis saame praegusele riigikaitse osalemise loogikale paremini vastavad arvud. Näeme, et alla 40 aastaste Eesti kodanikest meeste seas ei ole emakeelest tulenevalt erinevusi aktiivses kaitsetahtes.

JOONIS 12 - Kallaletungi korral kaitsetegevuses osalemiseks valmis meeste osakaal 2014 kevadel

VANUS	Eestlased, kodanikud	Muukeelsed kodanikud	Mitte-kodanikud
15-19	72%	74%	-
20-29	77%	74%	57%
30-39	84%	81%	51%
40-49	87%	71%	63%
50-59	84%	47%	51%
60-74	65%	45%	27%

Muud riigikaitse alased küsimused

1. Kaitsekulutused

Eesti kaitsekulutuste mahtu hinnates leidis 2014 kevadel pea pool elanikkonnast (47%), et kaitsekulutused tuleks säilitada praegusel tasemel. Kaitsekulutuste tõstmist pooldab 31% ja vähendamist 16% elanikest.

Eestlaste seas on rohkem kaitsekulutuste tõstmist ning muukeelsete elanike hulgas kulutuste kärpimist pooldavad vastajad. 2014. aasta märtsis oli 40% eesti- ja 11% muukeelsetest elanikest seisukohal, et kaitsekulutuste mahtu tuleks tõsta; kulutuste vähendamist aga pooldas 9% eesti- ja 31% muukeelsetest vastajatest. Kulutuste kärpimist soovivate inimeste osakaal püsis eestlaste seas perioodil 2009-2011 stabiilselt 9-12% tasemel, tõusis 2012. aastal 15%-ni ja on nüüd taas langenud 9%-ni, asendudes seisukohaga, et kulutused peaks praegu säilitama olemasoleval tasemel (45%). Muukeelsete elanike seas on viimaste uuringulainete vältel eeskätt vähenenud kaitsekulutuste kärpimist pooldavate inimeste osakaal ja suurenenud nende hulk, kelle meelest kaitsekulutuste suurust hetkel muutma ei peaks (51%).

2. Ajateenistus vs kutseline kaitsevägi

Vastustest küsimusele, kas Eesti peaks loobuma kohustuslikust ajateenistusest ja jätma alles üksnes kutselise kaitseväge või säilitama senise süsteemi, kus kutseline kaitsevägi on kombineeritud ajateenistuse läbinutest moodustatava reservarmeedga, selgus märtsis 2014, et 83% elanikkonnast eelistab praeguse ehk reservarmeed hõlmava süsteemi säilitamist.

Venekeelsete vastajate seas oli ajateenistusest loobumise ja üksnes kutselisele kaitsevägele ülemineku pooldajaid rohkem kui eestlaste hulgas (vastavalt 19% ja 11%), kuid poole aastaga on mitte-eestlaste toetus kutselisele kaitsevägele üleminekul langenud 11 protsendipunkti võrra. Vanuse lõikes ilmneb tendents, et nooremad vastajad pooldavad enam kutselisele kaitsevägele üleminekut, 15-29-aastastest toetab seda ligikaudu iga viies (19%).

3. Naiste ajateenistus

Eesti- ja muukeelsete inimeste suhtumine naiste ajateenistuse küsimusse on väga erinev. 2014. aasta märtsikuises uuringus leidis 77% eestlastest, et naised võiksid soovi korral osaleda ajateenistuses: 48% arvates peaksid soovijad läbima ajateenistuse eraldi programmi alusel ja 28% arvates noormeestega samadel tingimustel. Muukeelsete vastajate seas, kes pooldavad rohkem traditsioonilisemaid soorolle, on valdav seisukoht, et naised ei peaks üldse ajateenistuses osalema (51%, eestlastest arvab nii vaid 21%).

4. Osalemine missioonidel

Eesti kaitsejõudude osalemist missioonidel toetavad eestlased suuremal määral kui mitte-eestlased (vastavalt 64% ja 50%).

5. Riigikaitseõpetus

Eestikeelsest elanikkonnast pooldab riigikaitse koolides õpetamist 84% ja mitte-eestlastest 74%. Eestlaste hulgas on poolehoid püsinud pea sama kõrgel alates 2008. aastast, mitte-eestlaste suhtumine on olnud küllaltki muutlik. Kui 2008. aasta alguses leidis 80% muukeelsetest elanikest, et koolides peaks kindlasti või arvatavasi andma riigikaitsealast õpetust, siis sama aasta augustiks oli riigikaitseõpetuse toetajate hulk langenud 20 protsendipunkti võrra. 2009. aastal tõusis toetus 77-78%-ni, langes siis jälle paari aasta vältel. Viimase kahe aasta jooksul on soosiv suhtumine mitte-eestlaste seas taas kasvanud.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Arvamusmonitooringut „Avalik arvamus ja riigikaitse“ on läbi viidud alates 2000. aastast, kokku on tehtud 35 küsitlust. Läbivalt on kõikides küsitlustes tulnud ilmsiks olulised erinevused eesti- ja venekeelsete vastajate hoiakutes riigikaitse kohta.

Kui rahvusvahelist julgeoleku alast olukorda peavad pingeliseks nii eesti kui ka vene keelt kõnelevad vastajad, siis Eesti riigi ohustatust välisvaenlase kallaletungi läbi hindavad eestlased selgelt kõrgemaks kui mitte-eestlased. Ka Eesti julgeolekugarantiide osas lähevad eesti- ja muukeelsete elanike arvamused selgelt lahku: eestlaste jaoks on peamiseks turvalisusgarantiiks NATO liikmeks olek, venekeelsete vastajate arvates aga heade suhete loomine ja arendamine Venemaaga.

Venemaa faktor ongi Eesti venekeelse elanikkonna riigikaitse alaste hoiakute kujunemise keskmes: hinnangud NATO liikmeks olekule ja Eesti riigikaitsele tervikuna on oluliselt mõjutatud Venemaa ja NATO suhete hetkeseisust ning sellest, kuidas neid suhteid kajastab Venemaa massimeedia.

Samas on oluline märkida, et venekeelse elanikkonna sageli negatiivsusesse kalduva suhtumisega NATOsse ei kaasne olulisi tagasilööke kaitsetahtes. Venekeelsed vastajad on sarnaselt eestlastega arvamusel, et kallaletungi korral tuleb riiki kaitsta ning venekeelsed nooremad meeskodanikud on valmis ka ise riigikaitstes samaväärselt eestlastega kaasa lööma.

Avaliku arvamuse uuringud kuuluvad oma olemuselt kommunikatsiooni-uuringute valdkonda. Suure osa ühiskonnaelu poliitilisi protsesse puudutavate küsimuste, sh. ka riigikaitse kohta, ei kujunda elanikkond oma seisukohti isiklikest kogemustest lähtudes, vaid vahendatult, tuginedes enda jaoks usaldusväärsete infoallikate ja kõneisikute poolt esitatud informatsioonile. Seetõttu peetakse avalikku arvamust peaaesjalikult situatiivseks fenomeniks, mis sõltub olulisel määral ühiskonnas toimuvate arutelude hetkeseisust ning reaalselt aset leidnud sündmustest. Eesti- ja venekeelse elanikkonna erinevas suhtumises riigikaitse küsimustesse peegeldubki lisaks nende erinevale riigitunnetusele (oma osaduse tunnetamisele Eesti riigiga) suurel määral ka erinev informeeritus.

Situatiivsuse arvestamise kõrval püüab sotsioloogiline uuring siiski alati fikseerida ka hoiakute ning käitumise seosed ühiskonna struktuurist (vastajate staatustest) tulenevate mõjuteguritega. Eestlastest vastajate puhul on erinevatele arvamustele ja neis toimunud muutuste trendile olnud võimalik ka sellist selgitust leida - hoiakuid mõjutab vastaja sugu, vanus, haridus, sotsiaalne staatus, tulutase, poliitiline maailmavaade jms.

Venekeelsete vastajate hoiakud on aga olnud struktuursete tegurite mõttes üsna heitlikud, vastajate staatust kirjeldavad taustandmed pole arvamuste erisusi ning neis toimunud muutusi mitte alati selgitada võimaldanud. Nii näiteks on kõrgem haridustase avaldanud vastajate seisukohtadele NATO liikmesuse küsimuses vastakat mõju, suurendades üheaegselt nii NATO pooldajate kui ka vastaste osakaalu. Üheks selgemaks seoseks hoiakutega on siiski olnud vastaja vanus. Vanemaealiste venelaste seas on tihti veel elujõulised nõukogude ajal loodud stereotüübid NATO rollist ja ohtlikkusest. Nooremad eestivenelased on enamasti oma hoiakutes vanema põlvkonnaga võrreldes eestlastega sarnasemal positsioonil. Kuid siingi on, eriti pärast pronksiõid, toimunud vastassuunalisi nihkeid ning noorema põlvkonna seast on esile kerkinud Eesti riiki üsnagi kriitiliselt suhtuv grupp.

Siiski oleks lihtsustav piirduda tõdemusega, et venekeelse elanikkonna avalik arvamus riigikaitse küsimuses sõltubki vaid Venemaalt lähtuvate teleprogrammide sisust. Pervõi Baltiiski Kanal kuulub küll praktiliselt kõigi eestivenelaste telemenüüsse, kuid mitte kõik ei ammuta sellest kriitikavabalt valmis tõdesid.

Venekeelse elanikkonna ühiskonnaellu suhtumise mõistmiseks on otstarbekas konstrueerida näitaja, mis iseloomustab nende Eesti ühiskonda lõimumise taset. Seda aitavad teha 2011. aasta Integratsiooni monitooringu resultaadid, milles on välja toodud venekeelse elanikkonna sees lõimumistasemelt erinevad tüübid ning esitatud soovitused nende tüüpide eripärade arvestamiseks lõimimispoliitikas.

Integratsioon on mitmeid põlvkondi kestev protsess, mille puhul poliitilise tahte forsseeritud rakendamine põhirahvuse poolt vähemusrahvuste suunal saab viia vaid negatiivsetele tagajärgedele. Doktoritöös „Identificational Integration: Conceptualisation and Operationalisation on the Example of Second Generation Russians in Estonia“ toob Tallinna Ülikooli teadlane Gerli Nimmerfeldt välja peamised mitte-eestlaste skeptilise suhtumise põhjused riigi lõimumispoliitikasse: venekeelne elanikkond tajub lõimumist assimilatsioonisurvena ning kardab oma rahvuslikku identiteeti kaotada.¹⁴ Kui soovime saavutada kõigi Eesti kodanike kujunemist ühtseks poliitiliseks rahvuseks, tuleks neid hirme lõimumispoliitikas arvesse võtta. Vastasel korral võime lõimimisalase tegevusega venekeelseid kaasmaalasi, vastupidiselt soovitud, tõugata hoopis Venemaa kaasmaalaspoliitika rüppe, mille eesmärgid Eesti integratsioonipoliitikale selgelt vastanduvad.

Ettepanekud

Nii parema lõimumise kui ka riigikaitset puudutavate hoiakute kujundamise huvides oleks vaja tagada Eestis toimiv venekeelne, kuid eestimeelne inforuum, vastukaaluks Venemaalt siia jõudvale varjamatule mõjutustegevusele. Inforuumi jaoks täiendavate kanalite loomisel tuleks vältida nende muutumist pelgalt propagandavahenditeks, vaid tuleks seada esiplaanile sootsiumit formeeriv ja konsolideeriv aspekt. Võimaliku loodava venekeelse telekanali üheks olulisemaks (kui mitte kõige olulisemaks) ülesandeks peaks kujunema kaasaitamine usaldusväärsete arvamusliidrite tekkele venekeelse elanikkonna hulgast, kes samal ajal suudaksid hoida käigus dialoogi ka eestikeelse arvamusruumi kujundajatega.

Mõistagi ei ole võimalik soovitavaid tulemusi saavutada vaid parema kommunikatsiooniga (pealegi on juba olemas suure kuulajaskonnaga Raadio 4). Oleks vaja jõuda eesti- ja venekeelse elanikkonna tihedama läbikäimiseni igapäevase ühiskonnaelu tasandil, millele on suunatud praegu haridussüsteemis läbi viidavad muudatused ning mille nimel järjest enam tegutsevad ka paljud kodanikuühendused (riigikaitseõpetuse järjest ulatuslikum sisseviimine ka venekeelsetesse koolidesse, vabakondade rahastamisel eesti- ja venekeelsete vabaühenduste koostööl orienteeritud sihtprogrammid jms.)

Eesti kodakondsuspoliitikal oleks aeg vabaneda etnilisele suletusele orienteeritud, võõraid tõrjuvast kuvandist. Selleks tasuks võtta kaalumisele taolised korduvalt tehtud ettepanekud Eesti kodakondsuse saamise tingimuste leevendamiseks nagu näiteks eakamate inimeste keelenõuete lihtsustamine, Eestis sündinud mittekodanike lastele

¹⁴ Gerli Nimmerfeldt - Identificational Integration: Conceptualisation and Operationalisation on the Example of Second Generation Russians in Estonia“ - Tallinn University, Dissertations on Social Sciences No 51, 2011

automaatselt Eesti kodakondsuse andmine jms. Eesti julgeoleku garantiiks ei ole mitte konservatiivne kodakondsuspoliitika, vaid selleks on sidus, ühtekuuluv ja koosmeline riik.

20 aastat pärast Eesti Vabariigi loomist, 1938. aastal, pidas meie riik ennast juba nii tugevaks, et julges kodakondsusseadusesse kirjutada punkti, mille kohaselt võis naturaliseerimisel keelenõudest loobuda nende isikute puhul, kes olid Eestis elanud üle kümne aasta. Miks ei võiks näiteks tänane Eesti riik pidada oma kodanikeks kõiki neid 47 000 mittekodanikku, kes on sündinud Eestis? Riigikeel omandatakse edukamalt siis, kui see kujutab enesest elulist vajadust, mitte siis, kui sellest on saanud kohustus, mille täitmata jätmise eest karistatakse.

Valitsuse poolt uue lõimumiskava vastuvõtmisel tuleks panna suurem rõhk kaasamisele ja koostööle (vt. eespool lõimumispoliitika IV ehk „Koostöö“-stsenarium). 2011. aasta Integratsiooni monitooringus nimetatakse selle poliitika elluviimiseks ühiskonnas praeguseks ajaks tekkinud eeldustena järgmist:

„Esiteks, on tugevnenud ja kinnistunud eestlaste toetus venekeelse elanikkonna esindajate suuremale kaasamisele Eesti ühiskonna ja majanduse juhtimisse. Teiseks, rohkem kui kolmandik venekeelsest elanikkonnast on Eesti ühiskonnas hästi toime tulevad, aktiivsed ja tugeva kodanikuidentiteediga inimesed, kellest enam ei saa rääkida kui lõimumispoliitika sihtrühmast. Samas ei tunneta nad end veel ka piisavalt Eesti riigi partneritena selle poliitika kavandamisel ja elluviimisel. Kolmandaks tõdeme, et viiendik Riigikogu valijaskonnast on teistest rahvustest inimesed. Nad on väärt seda, et erakonnad pakuksid neile väärikaid võimalusi osalemiseks Eesti poliitikas. Milline võiks ka olla koostööstsenariumi konkreetne sisu, on tema ellu kutsumise tingimuseks üksmeelse ja selge riikliku tahte väljendamine.“¹⁵

Toodud seisukohtadega on kooskõlas ka Euroopa Parlamenti valitud esimese Eesti vene rahvusest saadiku Yana Toomi tõdemus ajalehes Sirp, et Eesti riigi hüvangu tagamiseks tuleks „...anda juba endale aru, et subjektidest (Eesti ühiskond) ja objektidest (lõimitavad venelased) koosnev ühiskond ei ole ei demokraatlik ega ka jätkusuutlik.“¹⁶

Subjektsuse ehk kodanikuidentiteedi kujunemisele saab lisaks haridussüsteemile ja vabakondade tegevusele kaasa aidata ka riigikaitse korralduse kaudu. Riigikaitseõpet kui üht olulist tegurit sai eelnevalt juba mainitud – selle laiem juurutamine venekeelsetes koolides on ühtse riigitunnetuse kujundamisel väga oluline. Tähtis roll on ka ajateenistusel, mille ülesandeid tuleks samuti käsitleda laiemalt kui vaid sõjalise väljaõppe raames. Uuringud näitavad, et ajateenistuse käigus parandab enamik selle läbinud vene noormeestest oma eesti keele oskusi. Tähtis oleks aga tagada, et nad leiaksid seal ka eestlastest sõbrad ning omandaksid selged arusaamad oma rollist, õigustest ja kohustustest Eesti riigi toimimises ja kaitses.

Ehkki Eesti riik Euroopa Liidu osana tunnustab oma seadustes ja normides euroopalikke multikultuurseid väärtusi, kipub igapäevaelu tihti toimima segregatiivselt, erineva emakeelega rahvusrühmi eristavalt. Sellise eristamise ületamiseks tarvilik ühisosa ei teki ühiskonnas iseenesest, vaid selle kujundamine nõuab pidevat ja süstemaatilist tööd.

¹⁵ Estonian Integration Monitoring 2011, p. 26

¹⁶ Yana Toom „Võib olla kellegi meelest oleme me tulnukad“, - Sirp, 6. juuni 2014

Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus

Toom-Rüütli 12-6, 10130 Tallinn, Eesti

info@icds.ee, www.icds.ee

Tel.: +372 6949 340